

Społeczeństwo obywatelskie – długie tradycje, brak strategii?

W Europie Zachodniej społeczeństwo obywatelskie wpływa na relacje pomiędzy państwem i społeczeństwem. Silne organizacje pozarządowe mogą kształtować politykę państwa. Wykorzystując pracę wolontariuszy i aktywność społeczną, rozwiązują problemy społeczne bez udziału państwa. Wyrażają interesy różnych grup w duchu pluralizmu i przy poszanowaniu praw mniejszości. Bronią interesu publicznego wszędzie tam, gdzie władza państwowa może być nieefektywna, lub gdy zachodzi prawdopodobieństwo nadużycia władzy.

Im silniejsze społeczeństwo obywatelskie, tym bardziej ugruntowane są rzędy prawa. Jednak, żeby mogło powstać silne społeczeństwo obywatelskie w państwie musi być przestrzegana swoboda stowarzyszania się.

W krajach postsocjalistycznych społeczeństwo obywatelskie rozwijało się w specyficznych warunkach ponieważ za panowania komunistycznej dyktatury, społeczeństwa tych krajów poddane były totalitarnej kontroli reżimu.

Przypadek białoruski jest szczególny, nawet na tle sąsiednich krajów. O jego specyfice świadczy niski poziom identyfikacji narodowej, spowodowany zapóźnieniem procesów narodotwórczych. Dziś głównym architektem białoruskiego projektu narodowego jest autorytarne państwo.

Alternatywne projekty, tak liberalno-demokratyczny, jak językowo-etniczny zostały zmarginalizowane przez koncepcję budowy narodu na bazie silnej władzy państwowej. Istnienie tych konkurencyjnych koncepcji narodu dodatkowo komplikuje relacje pomiędzy władzą a społeczeństwem obywatelskim.

Zagwarantować wolność stowarzyszania się

Dziś rozwój sytuacji wewnętrznej na Białorusi coraz bardziej zależy od czynników zewnętrznych. Geopolityczny układ sił może pomóc znormalizować stosunki pomiędzy białoruskim państwem a społeczeństwem. I w efekcie skierować Białoruś na drogę demokratyzacji.

Pierwszy krok to stworzenie warunków do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Nie nastąpi to póki na Białorusi nie będzie przestrzegana wolność stowarzyszeń, tak jak ma to miejsce w krajach UE. Kwestie zbliżenia Białorusi do tych standardów są nieustannie tematem białorusko-europejskiego dialogu. W dokumencie „Co UE może zaoferować Białorusi” z listopada 2006 r. Unia przedstawiła propozycję unormowania statusu organizacji pozarządowych na Białorusi.

Obecnie wolność stowarzyszania się na Białorusi przestrzegana jest na podobnym poziomie jak w dyktatorskich krajach Azji Środkowej. Co ma bezpośredni związek ze słabością społeczeństwa obywatelskiego.

Sowietyzacja przerywa budowę społeczeństwa obywatelskiego

Jednak społeczeństwo obywatelskie ma na Białorusi długie tradycje. Jego załączkiem były tworzone na terenie Białorusi już w XIX wieku pierwsze kluby polityczne, stowarzyszenia właścicieli, spółdzielnie konsumentów, stowarzyszenia chłopskie i inne instytucje samopomocowe. Rozwój instytucjonalny tych struktur na pocz. XX wieku następował podobnie jak w innych europejskich krajach. Na Białorusi zachodniej istniało wtedy 20-30 organizacji pozarządowych, które były ważnym elementem życia społecznego i politycznego. Naturalny proces budowy społeczeństwa obywatelskiego zahamowało wprowadzenie władzy sowieckiej, najpierw w we wschodniej części Białorusi, a po 1939 r. także w zachodniej. W ZSRR organizacje społecznie nie były w istocie podmiotami pozarządowymi, ale stanowiły narzędzie politycznej kontroli mas. Elementy pre-sowieckiego społeczeństwa obywatelskiego nie przetrwały na Białorusi. Za to spadkobiercy kontrolowanych przez państwo, sowieckich organizacji młodzieżowych, weteranów, związków zawodowych czy stowarzyszeń przedsiębiorców nadal odgrywają ważną rolę.

Rozkwit początku lat 90

Mimo to, na Białorusi istnieje nienależne społeczeństwo obywatelskie. Pierwsze tego typu organizacje zaczęły się pojawiać w schyłkowym okresie ZSRR, w latach '80. Powstawały wtedy podziemne, a potem legalne lecz nieformalne struktury będące alternatywą dla organizacji państwowych.

Gdy Białoruś odzyskała niepodległość, liczba organizacji zaczęła szybko rosnać. W 1990 roku zarejestrowanych było 24 organizacji, zaś w roku 1995 r. aż 1000. Jeżeli w jakim

mieście na początku lat '90 istniały dwie organizacje np. oddział Białoruskiego Frontu Narodowego i Towarzystwo Języka Białoruskiego, to po trzech latach, w tej samej miejscowości, działało już tuzin organizacji, ekologicznych, młodzieżowych, zajmujących się problemami społecznymi czy lokalną historią. Ważną rolę odegrały stowarzyszenia zajmujące się problemami związanymi z katastrofą w Czarnobylu.

Z biegiem czasu organizacje te uległy de-polityzacji. Wspecjalizowały się i zaczęły działać według klasycznego modelu pluralistycznego społeczeństwa obywatelskiego. Pomagała temu relatywnie demokratyczna atmosfera w społeczeństwie i państwie.

NGO przeciw autorytaryzmowi

W miarę wzmocnienia się autorytarnych tendencji działanie organizacji pozarządowych według obywatelskiego modelu stało się coraz trudniejsze. Sytuacja w kraju zmusiła organizacje do zajęcia określonego stanowiska politycznego i angażowanie się w przeciwdziałanie autorytaryzmowi.

W tym czasie przybywało organizacji pozarządowych zajmujących się promowaniem reform demokratycznych. Ich celem było sprowadzenie Białorusi z powrotem na ścieżkę demokratyzacji. Stawały się one coraz doskonalsze i coraz bardziej wyspecjalizowane. 1 kwietnia 1998 r. było ich 2191. Przybywało także inicjatyw obywatelskich, które do legalnego funkcjonowania nie potrzebowały państwowej rejestracji.

Zajmujące się promocją demokracji, wolnego rynku i praw człowieka organizacje pozarządowe nawiązywały współpracę z partiami politycznymi, a następnie same stały się aktorami politycznymi. Utworzyły Narodowe Stowarzyszenie Demokratycznych Organizacji Pozarządowych Białorusi oraz Białoruskie Stowarzyszenie Centrów Zasobów

Władze wydają wojnę NGO

Autorytarnej władzy nie podobało się, że sektor obywatelski zyskał konkretne polityczne oblicze. W 1999 władze zezwoliły na ponowne zarejestrowanie się jedynie 1326 organizacjom pozarządowym. Wiele znanych i szanowanych z nich straciło swój legalny status. Podjęto również pierwsze próby ograniczenia możliwości korzystania ze wsparcia zagranicznych donatorów.

Początkowo państwo nie zwalczało sektora pozarządowego zbyt radykalnie. Organizacje funkcjonowały w miarę swobodnie a władza państwowa przestrzegała prawa przy kontaktach z nimi. Nawet niezarejestrowane inicjatywy obywatelskie nie miały większych problemów, chociaż już wtedy formalnie obowiązywały przepisy, które praktycznie zabraniały im działania.

Dopiero w 2003 r. rozpoczęła się kampania eliminacji niezależnych organizacji pozarządowych. W tym czasie zarejestrowanie nowej organizacji było prawie niemożliwe. Prezydenckie dekrety jeszcze bardziej ograniczyły możliwości pozyskiwania funduszy. Stworzono prawne podstawy tworzenia tzw. państwowych stowarzyszeń obywatelskich. Do odpowiedzialności administracyjnej pociągano działaczy niezarejestrowanych inicjatyw.

Apogeum wojny władzy ze społeczeństwem obywatelskim były zmiany w kodeksie karnym. W 2006 r. wprowadzono artykuł mówiący o dwóch latach pozbawienia wolności za udział w niezalegalizowanych stowarzyszeniach. W Latach 2006-2009 na jego podstawie aresztowano 17 osób, a dziesiątkom wysłano oficjalne ostrzeżenia.

Nadzieja we współpracy z UE

Dziś białoruskie społeczeństwo obywatelskie jest bardzo niestabilne. Niektóre z organizacji pozarządowych utrzymały swój polityczny charakter, inne, zagrożone represjami, zostały odpolitycznione. Część działa nielegalnie bądź pod auspicjami innych podmiotów. Działalność społeczna nadal może grozić odpowiedzialnością karną. Aktywiści są represjonowani i dyskryminowani. Oddolne, lokalne inicjatywy nie mają możliwości przekształcić się w pełnoprawne organizacje pozarządowe.

Konsekwencją tego półlegalnego działania jest stworzenie „demokratycznego getta”, w którym organizacje pozarządowe zostały odizolowane od społeczeństwa. Dopiero stworzenie sensownej strategii rozwoju społeczeństwa obywatelskiego mogłoby przerwać tę izolację. Wielką szansą jest udział Białorusi w programie Partnerstwa Wschodniego UE, który zakłada czynny udział społeczeństwa obywatelskiego.

Jury Czawusau